

ქრისტიანობა და სახელმწიფო – ილია ჭავჭავაძის ლიბერალური არჩევანი

თეიმურაზ ბუაძე*

„ჩვენებური ლიბერალობა სულ სხვა რამეზედ უნდა მოიქცეს მთელის თავისი ძალ-ღონითა... ის „სხვა რამე“ უნდა იყოს ჩვენის დაცემულის ვინაობის აღდგენა, ფეხზედ დაყენება და დაცვა ყოვლის მოსალოდნელის ფათერაკისაგან... ყველამ, ვისაც რამ შეუძლიან, ამ მიმართულების ქვეშ უნდა მოიყაროს თავი – სკოლაა, ბანკია თუ თეატრი. ყველაფერს სულ მაგისკენ უნდა მივუბრუნოთ თავი.“

ილია ჭავჭავაძე

„ჩვენის დაცემულის ვინაობის აღდგენის“ ილიასეული პროგრამა, ცხადია, ქართული ეროვნული იდენტობის განმტკიცებას ისახავდა მიზნად, რომელიც მის დროს რუსიფიკაციის საფრთხის ქვეშ მყოფი ჩვენი კულტურული, ნაციონალური და რელიგიური იდენტობის ხელახალ აღორძინებას გულისხმობდა. ცნობილი ილიასეული ფორმულა – „მამული, ენა, საწნმუნოება“ კარგად აჩვენებს, რომ მისი აზრით, ეროვნული თვითმყოფადობა, იდენტობა, „სკოლის, ბანკისა თუ თეატრის“ გარდა, რელიგიურ ფასეულობებზე დაყრდნობით ყალიბდება. ამ ფასეულობების გარეშე ვერცერთი ხალხი შეძლებს საკუთარი იდენტობის შენარჩუნებას. ეს ასე იყო ადრე და ასეა ახლაც. ამის მისაღწევად არ კმარა მონინავე ტექნოლოგიები, მდიდარი ბიუჯეტი და გამართული სახელმწიფო ინსტიტუტები. რაც უფრო ტექნოლოგიურად, ეკონომიკურად და ინსტიტუციურად წარმატებულია ქვეყანა, მით უფრო გახსნილი ხდება უცხო სადამი, ასიმილაციისა და ემანსიპაციის უნარს იძენს.

ებრაელი ხალხის ეროვნული გენეზისის ბიბლიური თხრობა და ასევე, მისი ისტორია, როგორც საკუთარ მიწაზე, ისე განფან-

* სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი, თეო-ლოგიის საბაკალავრო და სამაგისტრო პროგრამების ხელმძღვანელი.

ტულობისას, თვალნათლივ აჩვენებს, რომ ეროვნული ყოფიერების საფუძველი სარწმუნოებაა. ბიბლია სპეციალურად გვიყვება ებრაელი ხალხის ეროვნული ჩამოყალიბების ისტორიას. ის ნათლად გვიჩვენებს, რომ ამ გენეზისის უმთავრესი ფაქტორი რელიგიური რწმენა, რელიგიურ კულტზე დაფუძნებული ეროვნული კულტურა და საკუთარი ისტორიის აღქმაა. ბიბლიური წიგნები იმასაც გვიყვება, რომ რწმენის დაკარგვასთან ერთად ხალხი წყდებოდა ეროვნულ სხეულს და კარგავდა ეროვნულ იდენტობას, მეზობელი ხალხები იწყებდნენ მათ ასიმილაციას. ეს პრინციპები არა მხოლოდ ებრაელი ხალხის ცხოვრებას განაგებდა, არამედ ყველა ხალხისას. შემთხვევითი არაა, რომ ძველი ქართველები საქართველოს იმ ტერიტორიას უწოდებდნენ, სადაც ექვარისტია და ლოცვები ქართულად აღევლინებოდა. კერძო პიროვნება იქნება თუ მთელი ერი, მისი ჭეშმარიტი იდენტობა მისთვის ღვთის მიერ დადგენილი მსახურების ფორმაა. ვერავინ იპოვის თავის ჭეშმარიტ იდენტობას, თუ არ იცის ვის უნდა ემსახუროს და როგორ; ეს კი შეუძლებელია სარწმუნოების გარეშე; ჭეშმარიტი იდენტობა ღმერთთან მიმართებით განისაზღვრება, თანამედროვე სეკულარული საზოგადოება კი მას სხვებთან (სხვა ადამიანებთან, სხვა ხალხებთან) მიმართებით განსაზღვრავს. თანამედროვე სამყაროში ფაქტობრივად ნაციონალური იდენტობის ერთადერთი საფუძველი ქვეყნის მოქალაქეობაა. თანამედროვე გლობალიზაციურ სამყაროში ეს ნაციონალური იდენტობის შენარჩუნების გარანტიას ვერ მოგცემს. ადამიანი სულისა და სხეულისგან შედგება; სხეული გამუდმებით იცვლება; ადამიანის დაბადებისას, მის შუა წლებში და სიბერისას, შესაბამისი სხეულები გამოუცნობლად განსხვავდება ერთმანეთისგან. ადამიანის იდენტობა უმეტესწილად მის სულში იმალება. ასეა ერის შემთხვევაშიც. ერის სული ეკლესია, ღვთის ხალხია, სხეული კი – მთელი ეროვნული ორგანიზმი. ეროვნული სხეული, მისი არსებობის ფორმები და პირობები გამუდმებით იცვლება, იდენტობას კი რელიგიური და მასზე დაფუძნებული ნაციონალური კულტურული ფასეულობები უნარჩუნებს.

დიდი ადამიანები, რომლებმაც გადამწყვეტი როლი ითამაშეს ქართული ეროვნული იდენტობის შენარჩუნებაში, ყოველთვის ხედავდნენ ქრისტიანობის მნიშვნელობას. ასეთი იყო ილია ჭავჭავაძეც, თუმცა მას ისტორიულმა გარემოებებმა ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებული ადგილი და მნიშვნელობა მიუჩინა. ილიამდე საქართველოს ბევრი გამოჩენილი სულიერი და საზოგადო მოღვაწე ჰყავდა, მაგრამ ისინი ან ფეოდალურ საქართველოში ცხოვრობდნენ ან რუსული ავტოკრატიული იმპერიის პერიფერიულ გუბერნიაში. მისგან განსხვავებით, ისინი არასოდეს მდგარან საქართველოს ახალი სოციალურ-პოლიტიკური მოწყობის პერსპექტივის წინაშე. ილია ჭავჭავაძე თავის-თავში აერთიანებს თვისებებს, რომლებიც მას უნიკალურ ფიგურად აქცევს ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში. იგი არის წმინდანი, ქართული ლიტერატურის, ანუ კულტურის დიდი შემოქმედი და უზარმაზარი საზოგადო და პოლიტიკური მოღვაწე. ისტორიულმა გარემოებებმა განსაკუთრებული სიცხადით დააყენა ილიას წინაშე ეროვნულ-ეგზისტენციური ამოცანა: ქართველი ერისთვის გამოენახა სოციალური და პოლიტიკური მოწყობის ისეთი მოდელი, რომელიც ქართველებს მონინავე ევროპელი ხალხების მსგავს სახელმწიფოებრივ ყოფასა და ტრადიციული ქრისტიანული და ეროვნული ფასეულობების შენარჩუნების შესაძლებლობას მისცემდა. როგორც წმინდანმა და შემოქმედმა, მან სწორად ჩამოაყალიბა სულიერი, კულტურული და ეროვნული ფასეულობები, ხოლო როგორც პატრიოტმა და დიდმა საზოგადო მოღვაწემ სწორად განსაზღვრა სოციალური და პოლიტიკური ცხოვრების მოდელი, რომელიც რუსული ცარიზმისგან თავდაღწეულ, დამუკიდებელ ქართულ სახელმწიფოს მონინავე ევროპულ სახელმწიფოებთან მიუჩენდა ადგილს.

ილია ჭავჭავაძემ მისთვის საოცნებო საქართველოს პოლიტიკური მოწყობის მოდელად ლიბერალური დემოკრატია აირჩია. თანამედროვე ქართველები თითქმის იმავე დილემის წინაშე დგანან, როგორც ილია. ახლაც ისევე, როგორც მის დროს, ქართველების წინაშე ორი „არჩევანი“ არსებობს: დასავლური ან „რუსული“ ორიენტაცია. როგორც მაშინ, ისე ახლაც თანამედროვე

საქართველოს ზედმინევნით ჭირდება „ევროპული ტანსაცმელი“ თავისი ეროვნული ფასეულობების შესანარჩუნებლად და ეროვნული მიზნების ეფექტურად განსახორციელებლად. ყველა სხვა არჩევანი მას ამის შესაძლებლობას წაართმევს.

ილიას მისი თანამედროვე მონინაალმდეგეები დაცინვით მოიხსენიებდნენ „მგვრალ ლიბერალად“, ახლაც – უმეტესწილად რუსული რელიგიური პუბლიცისტიკის გავლენით – არცთუ ცოტა ქართველი ფიქრობს, რომ დასავლური ლიბერალიზმი ქრისტიანულ ფასეულობებთან შეუთავსებელია. ეს არასწორია. რეალურად, ამის საპირისპიროდ, შეიძლება ვამტკიცოთ, რომ თანამედროვე საქართველოში ლიბერალურ დემოკრატიას მხოლოდ ქრისტიანულ ფასეულობებზე დარდნობით შეუძლია არსებობა და სიკეთის მოტანა და პირიქით, ქრისტიანულ საზოგადოებას მისი მიზნების განსახორციელებლად აუცილებლად სჭირდება ლიბერალური დემოკრატია.

სანამ უშუალოდ იმ კონკრეტული მიზეზების განხილვაზე გადავიდოდეთ, რომლებმაც ილია ჭავჭავაძეს ლიბერალური დემოკრატიის არჩევანისკენ უბიძგა, მანამდე რამდენიმე ზოგადი მოსაზრება გვსურს განვიხილოთ, რომლებიც ქრისტიანობასა და ლიბერალურ დემოკრატიას შორის არსებულ ორგანულ კავშირს ნათლად წარმოაჩენს. ილიასეული ციტატები, რომლებსაც მოგვიანებით მოვიყვანთ, აჩვენებს, რომ იგი კარგად ხედავდა ამ კავშირს.

ჯერ იმაზე ვისაუბროთ, რატომ ჭირდება ლიბერალურ დემოკრატიას ქრისტიანული ფასეულობები. საზოგადოდ, სახელმწიფოს ფუნქცია სამართლებრივი წესრიგის დამყარება, მოქალაქეების ლეგალური კონტროლი და ბოროტების აღკვეთაა. მოქალაქეების პოლიტიკური და ეკონომიკური თავისუფლება კი კრეატიულობის, ქვეყნის სწრაფი განვითარების, გამდიდრების და კულტურული და ცივილიზაციური წარმატების საწინდარია. ლიბერალურ დემოკრატიას სურს, მინიმუმამდე შეამციროს სახელმწიფოს მაკონტროლებელი, რეგულაციური ფუნქცია, რათა ჭკვიანი, ენერგიული, კომპეტენტური, ამბიციური და ა.შ. ადამიანების თავისუფლება ბიუროკრატების კონტროლისა და თავნებობისგან

დაიცვას და მათ გამდიდრების, სოციალურ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში აქტიურად მონაწილეობის, საკუთარი ფასეულობების ლეგალურად დაცვისა და მათი პრომოციის შესაძლებლობა მისცეს. ლიბერალური დემოკრატია, ასევე, ხელისუფლების ქმედებების ეფექტური კონტროლის მექანიზმებს გვთავაზობს, რაც მოქალაქეებს ბიუროკრატიული უკანონობებისა და თავნებობისგან იცავს. როცა საზოგადოებაში ქრისტიანული და ეროვნული ფასეულობების გავლენა ძლიერია სოციალური გავლენის მქონე ადამიანებს ან ბიზნესმენებს არასამთავრობო ორგანიზაციების დახმარებით ბევრი ქრისტიანული და ეროვნული საქმის კეთება შეუძლიათ ისე, რომ დაცულნი იქნებიან სახელმწიფო ბიუროკრატის ზედმეტი ჩარევისგან. როცა საზოგადოებას სწორი ფასეულობები აქვს, მის მიდდარ, გავლენიან, ამბიციურ ნაწილს ამ თავისუფლების კარგად გამოყენების შესაძლებლობა ეძლევა, სახელმწიფო კი თავის ძალას უმეტესწილად დანაშაულის, უსამართლობის, კორუფციის ასალაგმად იყენებს.

მაშინ კი, როცა საზოგადოება არ იცნობს ქრისტიანულ და ეროვნულ ფასეულობებს და არც ეძებს მას, ქვეყანა ძალიან სწრაფად ირყვნება, რადგან ლიბერალური დემოკრატის პრინციპები სახელმწიფოებრივი კონტროლის და რეგულაციის სფეროსა და შესაძლებლობებს ამცირებს. ამიტომ, რომ ზოგიერთი ანტილიბერალი ლიბერალურ დემოკრატიაში გარყვნილებისა და ქაოსის სათავეს ხედავს. თუმცა უნდა ითქვას, რომ არალიბერალური სახელმწიფოებრივი კონტროლი მხოლოდ დროებით, დროის მცირე პერიოდი შეიძლება იყოს ეფექტური, რადგან საზოგადოებაზე გაცილებით უფრო სწრაფად სიმდიდრესა და ძალაუფლებას დახარბებული სახელმწიფო ბიუროკრატია ირყვნება, რომელიც მალე ქვეყნის სოციალურ და პოლიტიკურ ყოფას აუტანელს ხდის. ქვეყანა ღარიბდება, კონტროლს მოკლებული ხელისუფლება უკიდურესად ირყვნება, ღირსეულ ადამიანებს თავისუფლების ნაკლებობის გამო გასაქანი არ ეძლევა და რაკი დიქტატორული სახელმწიფოები ადრე თუ გვიან ყველა იზოლაციაში ექცევა, იქ სოციალური ყოფა ჯოჯოხეთად იქცევა. ამის მეტყველ მაგალითებს უხვად ვხვდებით ისტორიასა და

ახლანდელ ეპოქაშიც (კუბა, ჩრდილოეთ კორეა, ჰუსეინის ერაყი და ა.შ.)

ანტიდასავლურად განწყობილი მორწმუნე საზოგადოება ფიქრობს, რომ არალიბერალურ, დიქტატორულ წყობას ღმერთი დასასჯელად უფლენს ხოლმე საზოგადოებას, რომელიც აღარაფრად აგდებს სწორ ფასეულობებს და მინიერი ოცნებებით მთვრალი უფსკრულისკენ მიექანება. რაც არ უნდა ეფექტური და გონივრული გვეჩვენებოდეს სასჯელი, არ შეიძლება ის ცხოვრების წესად ვალიართ. თანამედროვე საზოგადოებას არ შეუძლია დიდხანს იცხოვროს თავისუფლების გარეშე, რადგან თავისუფლების გარეშე არ არსებობს ნამდვილი სიკეთე და ფასეულობები. არალიბერალურ მონარქიებს და დიქტატურებს დიდხანს არსებობა მხოლოდ ძველად ბატონ-ყმობის პერიოდში შეეძლოთ, როცა ადამიანების აბსოლუტურ უმრავლესობას არ გააჩნდა გადამწყვეტი სოციალური, პოლიტიკური და ეკონომიკური ფუნქციები და შესაბამისი თავისუფლებების ქონის განცდაც კი. თანამედროვე ეპოქაში მოქალაქეებს აქვთ კერძო საკუთრება, განათლება, საკუთარი ღირსებისა და უფლებების განცდა, ამიტომაცაა, რომ ჩვენს ეპოქაში თვით მონარქიებიც კი ლიბერალურ დემოკრატიული პრინციპებით იმართება. ის ქვეყანა, რომელიც ლიბერალური დემოკრატიის პრინციპებს უარყოფს, ადრე თუ გვიან მონსტრად იქცევა. მონსტრად იქცევა ის ქვეყანაც, რომელმაც ლიბერალური დემოკრატიის პრინციპები რელიგიის სახელით უარყო. ყველაზე საშინელ დიქტატორულ ქვეყნებს, ყველაზე ამაღლებული, მიმზიდველი იდეოლოგიური კლიშეები აქვთ.

სიკეთე და ბოროტება მორალური კატეგორიებია. ისინი მხოლოდ თავისუფლების შემთხვევაში არსებობენ. ამიტომაცაა, რომ ქრისტე თავისუფლებას არავის ართმევს. იმას, რასაც ქრისტე არ ართმევს ადამიანებს, არ შეიძლება ქრისტეს სახელით წაართვა საზოგადოებას, რადგან ქრისტიანული და ეროვნული ფასეულობების მატარებელი საზოგადოება უნდა იყოს არა მხოლოდ სახელმწიფოს მმართველი პოლიტიკური კასტა და მასთან დაახლოებული ელიტა (მხოლოდ ისინი იჩემებენ თავისთვის თავი-

სუფლებას და აქედან გამომდინარე, ფასეულობების რეალურად ფლობის შესაძლებლობას). ასე რომ, რადგან ლიბერალური დემოკრატია ძალიან სწრაფად ირყვნება და გადაგვარდება სწორი ფასეულობების გარეშე, მას თავისუფლებაზე არანაკლებ სჭირდება ჭეშმარიტი კულტურული, რელიგიური და ეროვნული ფასეულობები.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, არა მარტო ლიბერალური დემოკრატია საჭიროებს რელიგიურ ფასეულობებს სწორი ფუნქციონირებისთვის, არამედ ქრისტიანულ საზოგადოებასაც სჭირდება ლიბერალური დემოკრატიის ინსტიტუტები რელიგიური ფასეულობების სოციალურ ყოფაში დასანერგად და შესანარჩუნებლად. მართალია, ეკლესიას ყველა პოლიტიკურ ფორმაციასთან შეუძლია თანაცხოვრება და მას აუცილებლობით არ სჭირდება ლიბერალური დემოკრატია, ეს უკანასკნელი სჭირდება ქრისტიანულ საზოგადოებას, თუნდაც ამ საზოგადოების იმ ნევრებს, რომლებსაც ბუნებრივი მიდრეკილება აქვთ თავიანთი რწმენა და ქრისტიანული ფასეულობები აქტიურ პოლიტიკურ, სოციალურ და ფილანთროპულ მსახურებაში გამონახონ. ეკლესიის მოვალეობა ადამიანური ყოფის ყველა სფეროს განწმენდა, ტრანსფიგურაციაა, მათ შორის პოლიტიკურის, სოციალურისა და ეკონომიკურის. ეს იმას ნიშნავს, რომ ქრისტიანთა გარკვეულ ნაწილს ამ სფეროში პატიოსანი და მადლისმიერი მსახურებით შეუძლია და სურვილი აქვს ქრისტიანული ფასეულობები მოიპოვოს და განამტკიცოს. ილია ჭავჭავაძე და უამრავი წმინდანი მეფე სწორედ რომ პოლიტიკური მსახურების გამო გახდა სამაგალითო ქრისტიანი. თუ ქრისტიანულ საზოგადოებას წმინდანების გარეშე არსებობა არ შეუძლია, მას, ასევე, არ შეუძლია ილია ჭავჭავაძის მსგავსი პიროვნებების გარეშე არსებობა, ილიას კი ლიბერალური პრინციპები სჭირდებოდა და მოსწონდა, რადგან ლიბერალური თავისუფლებების გარეშე, ვერ შეძლებდა თავისი ქვეყნისთვის ქრისტიანულად ემსახურა.

ჭეშმარიტი ფასეულობები, იქნება ეს ქრისტიანული თუ ეროვნული, მათი მნიშვნელობის ხედვა, მათზე ზრუნვა და მათ წინააღმდეგ მიმართული საფრთხეების სწორი და დროული იდენტი-

ფიკაცია მხოლოდ დიდ ადამიანებს ძალუძთ. ასეთი დიდი ადამიანები მხოლოდ პოლიტიკური ელიტის ოჯახებში არ იბადებიან. ასეთ ხალხს მოქმედებისთვის თავისუფლება სჭირდება, თავისუფლებას თავისი ინსტიტუციური ფორმები და გარანტიები უნდა ჰქონდეს, ამას კი ლიბერალური დემოკრატია გვაძლევს.

მაშინაც კი, როცა საზოგადოება ქრისტიანული და ეროვნული ფასეულობებით ცხოვრობს და ხელისუფლებას გულწრფელად სურს ამ ფასეულობების ერთგული იყოს, ვერავინ მოგვცემს იმის გარანტიას, რომ პოლიტიკურ ელიტას ზუსტად ისევე ესმის და იცის რელიგიური ჭეშმარიტებები, როგორც ეკლესიას. ბიზანტიის ისტორიიდან ბევრი მაგალითი შეგვიძლია მოვიყვანოთ, როცა ქრისტიანი იმპერატორები ქრისტიანობის სინმინდის დაცვის საბაბით ერეტიკოსებს უჭერდნენ მხარს და კეთილმორწმუნე მღვდელმთავრებს დევნიდნენ. ვინ მოგვცემს იმის გარანტიას, რომ თანამედროვე ეპოქაში და მით უფრო მომავალში პოლიტიკურ ელიტას ზუსტად ეცოდინება ქრისტიანობის არსი და თუნდაც მეგობრულად იქნება განწყობილი ეკლესიისა და ქრისტიანობისადმი?! მხოლოდ ლიბერალური დემოკრატია იძლევა ინსტიტუციურ გარანტიებს (ინსტიტუციური სეკულარიზმი) სახელმწიფოს მხრიდან ეკლესიაზე ძალადობის წინააღმდეგ.

XX საუკუნის გამოცდილება გვასწავლის, რომ დიქტატორული რეჟიმების აბსოლუტური უმრავლესობის ხელისუფლება მტრულად იყო განწყობილი ქრისტიანობისადმი. ეს შემთხვევითი არაა. არალიბერალური ქვეყნები, თუნდაც ქრისტიანული ყოფილიყვნენ დასაწყისში, დიქტატურად გადაქცევისას (რისადმი დიდი მიდრეკილება აქვთ), ეკლესიის მტრებად იქცევიან, ან ცდილობენ მის საბოლოოდ დამორჩილებას უღირსი სასულიერო პირების დანაშაულების გზით. ვერცერთი დიქტატორი მოითმენს ღირსეული მღვდელმთავრებისა და გავლენიანი ეკლესიის არსებობას, რადგან ეკლესია სულიწმინდით, ანუ თავისუფლებით ცოცხლობს. ჭეშმარიტი მღვდელმთავარი და სასულიერო პირი პასუხისმგებლობას გრძნობს არა მარტო ღვთის, არამედ მისი სამწყსოს წინაშე და მოვალეა, ის ყველანაირი უსამართლობისგან დაიცვას. ამიტომ

ასეთი სასულიერო პირი არალიბერალური ხელისუფლებისთვის პოტენციური ოპოზიციონერია და ყოველთვის შეეცდება, მისი გავლენის შემცირებასა და უღირსებისთვის ხელშეწყობას.

როცა საზოგადოება ქრისტიანული ფასეულობებით არ ცხოვრობს, თვით მორწმუნე დიქტატორსაც არ შეუძლია თავისი ძალაუფლებით ხალხი ღმერთთან დააბრუნოს (როგორც ფრანგული რევოლუცია, ასევე, რუსული ბოლშევიკური რევოლუციაც აბსოლუტური მონარქიის პირობებში მომწიფდა). დიქტატორი მხოლოდ გარეგნულად და დროებით შეაჩერებს გახრწნის პროცესს, მაგრამ ადრე თუ გვიან ყველაფერი იმ გარდაუვალ ლოგიკას დაექვემდებარება, რაზეც ზემოთ ვისაუბრეთ.

ახლა ის კონკრეტული არგუმენტები განვიხილოთ, რომელთა გამო ილიამ მომავალი საქართველოსთვის ყველაზე ადეკვატურ პოლიტიკურ პრაქტიკად ლიბერალური დემოკრატია მიიჩნია. დიდი მამულიშვილის ამ პოლიტიკური ტრადიციისადმი სიმპათია რამდენიმე მიზეზმა განაპირობა. როგორც ცნობილია, პოლიტიკური ლიბერალიზმი მეფეების, ე.წ. „ღვთაებრივი უფლებების“ მოძღვრებასთან ოპოზიციაში ჩამოყალიბდა, სწორედ ამიტომ ფიქრობდა ილია, რომ „ჭეშმარიტი ლიბერალიზმი“ ქართველებს რუსული ავტოკრატიული ცარიზმისგან გათავისუფლებაში გამოადგებოდა. ამასთან, გასათვალისწინებელია ისიც, რომ როგორც ჰეიუუდი სამართლიანად აღნიშნავს, XIX საუკუნის მეორე ნახევარში, ანუ იმ ეპოქაში, როცა ილია მოღვაწეობდა, ლიბერალიზმი არათუ უპირისპირდებოდა ნაციონალიზმს, არამედ მჭიდროდ უკავშირდებოდა მას. იგი წერს: „ლიბერალური ნაციონალიზმი უმთავრესად იმ გარემოებას ეყრდნობა, რომ კაცობრიობა ბუნებრივად დაყოფილი მრავალ ერად და ყოველ მათგანს საკუთარი მეობა გააჩნია“¹. ამას კარგად ხედავდნენ ილია, თერგდალეულები და ასევე, ვაჟა-ფშაველაც. ამიტომ იყო, რომ ვაჟას არ აშინებდა ვითომდა ლიბერალიზმისთვის დამახასიათებელი ანტიეროვნული ტენდენციები და თავის ცნობილ, ღრმა პატრიოტული აზრითა და სულისკვეთებით გამორჩეულ პუბლიცისტურ ნერილში – „პატრი-

¹ ჰეიუუდი ე., პოლიტიკა, თბილისი, 2008, 163.

ოტიზმი და კოსმოპოლიტიზმი“, რომელიც ილიას „ივერიაში“ დაიბეჭდა, წერს: „ზოგს ჰგონია, რომ ნამდვილი პატრიოტიზმი ეწინააღმდეგება კოსმოპოლიტიზმს, მაგრამ ეს შეცდომაა. ყოველი ნამდვილი პატრიოტი კოსმოპოლიტია ისე, როგორც ყოველი გონიერი კოსმოპოლიტი (და არა ჩვენებური) პატრიოტია... ცალცალკე ეროვნებათა განვითარება აუცილებელი პირობაა მთელის კაცობრიობის განვითარებისა“². სწორედ ამიტომაც იყო, რომ ლიბერალი ილია ჭავჭავაძე იმედის თვალითა და სიხარულით ეხმაურება ევროპაში ნაციონალიზმის დაბადებას. ნაციონალიზმს იგი „ნაციონალობად“ მოიხსენიებს და ირლანდიასა და ინგლისის შესახებ 1886 წელს დაწერილ სტატიაში აღნიშნავს: „ეს ნაციონალობა ზოგან ძლევიტ შეიმოსა: იტალიაში იტალია გააერთა, გერმანიაში – გერმანია და ამ სახით დაქსაქსულ ერს ერთის გვარტომისას ერთად მოუყარა თავი თავთავის ადგილას“³. აქედან კარგად ჩანს, რომ ილია „ჭეშმარიტ ლიბერალობას“ და „ნაციონალობას“ იმ პოლიტიკურ ინსტრუმენტებად მიიჩნევს, რომელთა საშუალებით საქართველოსაც შეუძლია გაერთიანებულ ქართულ ტერიტორიაზე ახალი სახელმწიფოებრიობის აშენება და ერის აღორძინება, რაც ჩვენი ხალხის უპირველეს და გადაუდებელ მოვალეობად ესახება.

ლიბერალიზმის მთავარი პათოსი, როგორც ამას თავად ტერმინის ეტიმოლოგიური წარმომავლობა მიანიშნებს, თავისუფლებისკენ სწრაფვაა. თავისუფლება შეიძლება იყოს პოლიტიკური და მსოფლმხედველობრივი. ამიტომაც არსებობს პოლიტიკური და მსოფლმხედველობრივი ლიბერალიზმიც. ამ სტატიაში უმეტეს შემთხვევაში პოლიტიკურ ლიბერალიზმზე ვსაუბრობთ, რადგან სწორედ ის მოსწონდა ილიას და არა მსოფლმხედველობრივი ლიბერალიზმი. ეს უკანასკნელის რელიგიურს უპირისპირდება და აქედან გამომდინარე, სეკულარიზმითა და რელიტივიზმით ხასიათდება; ეს კი არ შეიძლება მოსაწონი ყოფილიყო ილია ჭავჭავაძისთვის, რომელმაც მამა-პაპათაგან გადმოცემულ

² ვაჟა-ფშაველა, პატრიოტიზმი და კოსმოპოლიტიზმი, გაზეთი „ივერია“, N172, 1905.

³ ჭავჭავაძე ი., თხზულებანი, ტ. IX, თბილისი, 1996, 9.

სამ ფუნდამენტურ „ღვთაებრივ საუნჯეში“ სარწმუნოება შეიტანა. რაც შეეხება პოლიტიკურ ლიბერალიზმს, ის, მსოფლმხედველობრივისგან განსხვავებით, მხოლოდ სახელმწიფოსა და ეკლესიის ინსტიტუციურ განცალკევებას ითხოვს, რაც ძირითადად თანხმობაშია წმინდა წერილთან, რომლის თანახმად, უფალი თავის მიმდევრებს მოუწოდებს, რომ კეისარს კეისრისა მისცენ და ღვთისა – ღმერთს (მათ. 22, 21). ილიას სიმპათია პოლიტიკური ლიბერალიზმისადმი უდავოდ იმანაც გამოიწვია, რომ ეს იდეოლოგია ომის წინააღმდეგია და ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი მიზნების განხორციელების გზას მხოლოდ მშვიდობიანი, ინსტიტუციური მეთოდებით ცდილობს. ილია და სხვა თერგდალეულები შექმნილი რეალობის ადეკვატური ანალიზის საფუძველზე კარგად ხედავდნენ, რომ რუსეთის დაქვემდებარებიდან თავდაღწევის მიზნით მშვიდობიანი პოლიტიკური ბრძოლის გზა უნდა აერჩიათ. XIX საუკუნის პირველი ათწლეულების წარუმატებელმა აჯანყებებმა თერგდალეულებს უბიძგა, სანუკვარი მიზნის მისაღწევად უფრო უსაფრთხო, ქართველი ხალხისთვის ნაკლებად ზიანის მომტანი გზა აერჩიათ. ასეთ გზად პოლიტიკური ლიბერალიზმით შთაგონებული ცვლილებები და თავდაუზოგავი შრომა მიაჩნდათ. 1887 წელს საახალწლოდ დაწერილ თავის ცნობილ, პუბლიცისტურ წერილში – „რა გითხრათ, რით გაგახაროთ?!“ ილია წერდა, რომ ახლა ომის დრო კი არ იყო, არამედ თავდაუზოგავი შრომისა: „ეხლა ვაჟკაცობა ომისა კი არ უნდა, რომ სისხლსა ჰღვრიდეს, ვაჟკაცობა უნდა შრომისა, რომ ოფლი ჰღვაროს... ეხლაც ომია, ხოლო სისხლისღვრისა კი არა, ოფლისღვრისა, ომი უსისხლო, მშვიდობიანი, წყნარი“⁴.

ადამიანური თავისუფლება უშუალო გამოვლინებას ჰპოვებს ეკონომიკურ, სოციალურ და პოლიტიკურ სფეროში. ლიბერალიზმი ამ აქტივობების ბუნებრივ, სწორ ინსტიტუციურ გამოვლინებებს ეძებს და მათი გარანტიების მოცემას ცდილობს. საზოგადოების განვითარების თვალსაზრისით, ქრისტიანობის წიაღში წარმოსობილი ლიბერალიზმი ადამიანის პიროვნებას, მის

⁴ გოგიაშვილი ო., ილია დღეს, თბილისი, 2008, 163.

თავისუფლებას უფრო დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს, ვიდრე სახელმწიფოს ბიუროკრატიული მართვის ფუნქციას, ამიტომ ის, როგორც ეკონომიკური თეორია, კერძო საკუთრების და საბაზრო ეკონომიკის აუცილებლობას განსაკუთრებულად წარმოაჩენს. ლიბერალებს კარგად ესმით, რომ კერძო საკუთრების გარეშე შეუძლებელია პოლიტიკური, სოციალური და ინდივიდუალური თავისუფლება (აქ საუბარი არაა სულიერ თავისუფლებაზე). თავისუფლება, ლიბერალური თვალსაზრისით, უნივერსალური ღირებულებაა, რომელიც არ დაიყვანება მხოლოდ მატერიალურ ფასეულობებზე და თავის თავში მოიცავს ჩვენი ბუნებრივად თანდაყოლილი უნარების – აზროვნების, რწმენის, აღმსარებლობის თავისუფლად განხორციელებისა და გამოხატვის ფუნდამენტურ უფლებას (ეს უკანასკნელი კი გულისხმობს ყველა ადამიანის ღირსების აღიარებასა და კანონის წინაშე თანასწორობის აუცილებლობას. ამიტომაც, რომ ლიბერალიზმი თავის ყველაზე სრულ, ბუნებრივ გამოხატულებას ლიბერალურ დემოკრატიაში პოულობს). ბუნებრივია, პოლიტიკური ლიბერალიზმის პრინციპების კარგად მცოდნე ილია ჭავჭავაძეს გათვითცნობიერებული აქვს კერძო საკუთრების მნიშვნელობა ქვეყნის განვითარებისთვის. იგი აღნიშნავს: „კერძო საკუთრება ჯერ კიდევ ქვაკუთხედად უდევს [...] ცხოვრებას დანინაურებულ ქვეყნებისას მთელ დედამიწის ზურგზე“⁵; კერძო საკუთრების დაცვის აუცილებლობის შესახებ კი ცოტა მოგვიანებით ბრძანებს: „ხელშეუხებლობა პირადის საკუთრებისა [...] მერმისის ქვაკუთხედად არის აღიარებული, და ყოველს, რაც ჰზღუდავს და ჰხუთავს ამ ხელშეუხებლობას, რჯული ძნელად იშვნევს, ძნელად იწყნარებს“⁶.

კლასიკური ლიბერალიზმის ფუნდამენტური პრინციპების გავლენის ქვეშ მყოფი ილია სამართლიანად აღნიშნავს, რომ ხალხის კეთილდღეობა და წარმატება ბუნებრივ სიმდიდრეზე მეტად საზოგადოებრივი წყობისა და სოციალურ-ეკონომიკურ ურთიერთობათა ეფექტურ ინსტიტუტებზეა დამოკიდებული. ამ

⁵ ჭავჭავაძე ი., ამას ვამბობ და ვღალატებ, ქუთაისი, 1997, 222.

⁶ იქვე, 233.

საკითხს ილია სტატიების ციკლში – „ცხოვრება და კანონი“ განიხილავს. იგი აღნიშნავს: „კაცს მაგოდენად ვერა შველის თურმე, ვერა სიკეთე ჰაერისა, ვერცა სიმსუქნე მინისა, ვერც შეიძლება ყოველგვარის წარმოებისა, თუკი კაცთა შორის კეთილად დადგენილი და ცხადად განსაზღვრული არ არის ურთიერთშორის უფლება და მოვალეობა. კაცთა კმაყოფილებისთვის, ხალხთა კეთილდღეობისთვის, ეს უფრო აუცილებლად საჭიროა, ვიდრე სხვა რამე ქვეყანაზედ“⁷.

ილია ჭავჭავაძე და თერგდალეულები, საქართველოს მომავალი პოლიტიკური მოწყობის შესაძლებლობათა გაანალიზებისას, ლიბერალიზმის პრინციპებს იმიტომ ანიჭებდნენ უპირატესობას, რომ ამ უკანასკნელის შემთხვევაში ხედავდნენ წოდებათა შერიგების, საერთო თანხმობისა და საზოგადოებრივ ძალთა გაერთიანების პერსპექტივას, რომელიც ილიასავე გავლენით „საერთო ნიადაგის“ თეორიის სახელითაა ცნობილი. ილია ჭავჭავაძის პოლიტიკური შეხედულებების კომპეტენტური მკვლევარი ომარ გოგიაშვილიც წერს: „ილიას „საერთო ნიადაგის“ თეორია და ლიბერალიზმის პრინციპები საერთო კონცეპტუალურ იდეას ეფუძნებოდა“⁸.

ილიამ, მართალია, კარგად იცოდა, რომ პირადი თავისუფლება არ დაიყვანება პოლიტიკურ თავისუფლებაზე, მაგრამ ისიც კარგად ესმოდა, რომ ადამიანების აბსოლუტური უმრავლესობისთვის ეს უკანასკნელი პირველის გარანტიაა. ლიბერალიზმი ადამიანის პირადი ინიციატივის, საკუთარი უნარის, ნიჭისა და ძალისხმევის თავისუფლად გამოვლენის ინსტიტუციური გარანტიაა. ილიას კარგად ჰქონდა ეს გარემოება გაცნობიერებული და კარგად ხედავდა ყოველი მოქალაქის აქტივობისა და მისივე სიტყვებით რომ ვთქვათ, „საკუთარი თავის მოიმიედგობის“ მნიშვნელობას ქვეყნის განვითარებისთვის. ამიტომ წერს: „ჩვენი

⁷ გოგიაშვილი ო., ილია დღეს, თბილისი, 2008, 179.

⁸ იქვე, 113.

ცხოვრების შარა-გზა ჩვენვე უნდა გავიკაფოთ, ბედი და უბედობა ხელთ უნდა ვიგდოთ... ჩვენს გარეშე ჩვენი ხსნა სიზმარია“⁹.

როგორც მოსალოდნელი იყო, პოლიტიკური ლიბერალიზმის არსში ღრმად გარკვეული ილია, როდესაც ამ იდეოლოგიაზე საუბრობს, სინამდვილეში ლიბერალურ დემოკრატიას გულისხმობს, რადგან მისთვის ლიბერალიზმი, უპირველეს ყოვლისა, პოლიტიკური თანასწორობის პრინციპს („ერთი პიროვნება – ერთი ხმა“) და ყოველი ადამიანის ღირსების აღიარებას უკავშირდება. ის წერს: „ჭეშმარიტ ლიბერალობას კაცებურის ღირსების გრძნობა დიდი ასოებითა აქვს დაწერილი თავის დროშაზედ“¹⁰ და არაერთგზის, სხვადასხვა ფორმით გამოხატავს ერთსა და იმავე აზრს: „თანასწორობა... სულია და გული ყოველის წყობისა“¹¹.

როდესაც ილია ჭავჭავაძის უაღრესად აქტიურ საზოგადო მოღვაწეობას განვიხილავთ, ცხადად დავინახავთ, რომ მას ლიბერალურ დემოკრატიაში განსაკუთრებულად ის მოსწონდა, რაც მას ანტიკური დემოკრატისგან განასხვავებს. აქ ტოკვილის ე.წ. „ექსპედიენტებს“ ვგულისხმობთ. მართალია, თავად ილია ამ ტერმინს არასოდეს იყენებს, მაგრამ როგორც ვნახავთ, ის და ტოკვილი პოლიტიკური ცხოვრებისა და აქტივობის ერთსა და იმავე ფორმას მიიჩნევენ სასურველად. აქ, ცხადია, დემოკრატია იგულისხმება, მაგრამ ამ უკანასკნელთან დაკავშირებით ტოკვილსა და ბევრ თანამედროვე ადამიანს განსხვავებული შეხედულებები აქვთ. ბევრი ადამიანი ფიქრობს, რომ დემოკრატია ყოველთვის თანასწორობისა და თავისუფლების ბუნებრივ გარანტიად გვევლინება. თუმცა ფრანგი მოაზროვნე ამტკიცებს, რომ ადამიანში ორი ძლიერი მისწრაფება მოქმედებს – თანასწორობისა და თავისუფლების სურვილი. ამასთან, ხალხისთვის თანასწორობა უფრო ძვირფასია, ვიდრე თავისუფლება და თუ ამის საჭიროება დაინახა, მეორეს ადვილად განირავს პირველის მისაღწევად. ამ დიდი მოაზროვნის მიხედვით, ადამიანები თანასწორობასა და თავისუფლებას ერთ-

⁹ ჭავჭავაძე ი., თხზულებათა სრული კრებული 10 ტომად, ტ. V, თბილისი, 1955, 321, 323.

¹⁰ იქვე, 168.

¹¹ ჭავჭავაძე ი., ამას ვამბობ და ვლალადებ, ქუთაისი, 1997, 38.

ნაირად მხოლოდ მაშინ უფრთხილდებიან, როცა ერთნაირი ან თითქმის ერთნაირი ცხოვრების დონით სარგებლობენ. მაგრამ მაშინ, თუ ეკონომიკური თავისუფლება ერთს, სხვებთან შედარებით, მკვეთრად გამდიდრების საშუალებას აძლევს, შედარებით წარუმატებელ უმრავლესობას სურვილი უჩნდება, თავისი უფლებები ცენტრალურ ხელისუფლებას გადასცეს, რათა ეკონომიკური და სხვა სახის რეგულაციების საშუალებით სახელმწიფომ შეზღუდოს თავისი მოქალაქეების თავისუფლება და იძულებით გაათანაბროს ისინი ქონებრივი და სოციალური თვალსაზრისით; ეს კი ნიშნავს, რომ სოციალური და ქონებრივი უთანასწორობის შიში მასას უბიძგებს, ადვილად დათმოს თავისუფლება და სახელმწიფოს უფლებას აძლევს, ხალხის სახელით უმრავლესობის ტირანია დაამყაროს უმცირესობაზე. ზუსტად ეს აფიქრებინებს ტოკვილს, რომ დემოკრატია ყოველთვის არ გულისხმობს თავისუფლებას (პოსტსოციალისტურ ქვეყნებში მოსახლეობის გარკვეული ნაწილის ნოსტალგია „სოციალისტური თანასწორობისადმი“ ტოკვილის მოსაზრების კარგ არგუმენტად გამოდგება). აქედან კარგად ჩანს, რომ ტოკვილი დემოკრატიის სისუსტეს ბრბოს ფსიქოლოგიაში ხედავს, რომლითაც ყოველთვის სარგებლობს ცენტრალური ხელისუფლება. ამიტომაცაა, რომ მისი აზრით, დემოკრატიის გადარჩენა თავად სახელმწიფოს, ცენტრალურ ხელისუფლებასა და საკონსტიტუციო რეფორმებს კი არ შეუძლია, არამედ „ექსპედიენტებს“, რომლებსაც სამოქალაქო საზოგადოება ქმნის. ეს ექსპედიენტებია: თავისუფალი ასოციაციები, სახელმწიფოსგან დამოუკიდებელი მედია, სასამართლო და ეკლესია, ადგილობრივი თვითმმართველობა და ა.შ. ტოკვილი კულტურული, ეროვნული, ისტორიული და სხვა ფასეულობების შენარჩუნების საქმეში უმთავრეს როლს თავისუფალ ასოციაციებს ანიჭებს. მისი აზრით, დემოკრატიის ეპოქაში თავისუფალი ასოციაციები იმავე როლს თამაშობს, რასაც არისტოკრატები „ძველი რეჟიმისას“, ინახავენ რა იმ ფასეულობებს, რომლებსაც მატერიალურ ინტერესებზე კონცენტრირებული უმრავლესობა არაფრად აგდებს.

ადვილი დასანახია, რომ ექსპედიენტები, რომლებსაც ტოკვილი დემოკრატიაზე საუბრისას ჩამოთვლის, პოლიტიკური ლიბერალიზმის ინსტრუმენტებია. მათ მნიშვნელობას კარგად ხედავდა ილია ჭავჭავაძეც. „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება“, ქართული თეატრი, გაზეთი „ივერია“, „სათავადაზნაურო ბანკი“ და ა.შ. რომლებიც ან თავად ილიამ დააარსა ან მის ჩამოყალიბებაში აქტიურად მონაწილეობდა, ტოკვილისეული ასოციაციების კარგი მაგალითებია. ილია, ისევე როგორც ტოკვილი, ფიქრობს, რომ სწორი ეროვნული განვითარებისთვის აუცილებელი ფასეულობების განჭვრეტა და მათი დაცვა მხოლოდ ერთეულებს ძალუძთ, რაშიც ხელი არც სახელმწიფო ბიუროკრატია უნდა შეუშალოთ და არც უმრავლესობამ. ამის გარანტიებს კი ყველაზე მეტად ლიბერალური დემოკრატია, კერძოდ, ტოკვილისეული ექსპედიენტები იძლევა.

ლოგიკურია, ბოლოს ის მთავარი ფასეულობები განვიხილოთ, რომელთა გარეშე, ილიას აზრით, შეუძლებელია ეროვნული იდენტობის შენარჩუნება და ნაციონალური სხეულის დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრივი არსებობა.

1860 წელს გამოქვეყნებულ ერთ-ერთ სტატიაში ილია წერს: „სამი ღვთაებრივი საუნჯე დაგვრჩა ჩვენ მამა-პაპათაგან: მამული, ენა და სარწმუნოება. თუ ამათაც არ ვუპატრონეთ, რა კაცები ვიქნებით, რა პასუხს გავცემთ შთამომავლობას“¹². ამ ფრაზიდან კარგად ჩანს, რომ დიდი მამულიშვილის აზრით, სახელმწიფოებრივი იდეის არსი, უპირველეს ყოვლისა, ფუნდამენტური რელიგიური, კულტურული და ეროვნული ფასეულობების შენარჩუნებაა. მას ამით იმის თქმაც სურს, რომ როგორ მიზნებსაც არ უნდა ისახავდეს ხალხი, თუ ის ამ „სამ საუნჯეთაგან“ ერთ-ერთს მაინც უგულებელყოფს, უპასუხისმგებლო და უღირსი აღმოჩნდება მომავალი თაობების თვალში; ე.ი. ამ ღირებულებათა დაცვა ქართველი ხალხის მარადიული ვალდებულებაა.

¹² ჭავჭავაძე ი., თხზულებათა სრული კრებული 10 ტომად, ტ. III, თბილისი, 1953, 26-27.

ფასეულობები, რომლებსაც ილია სიტყვა „მამულით“ აღნიშნავს, ცხადია, უპირველეს ყოვლისა, საქართველოს ისეთი მონინავე პოლიტიკური მოწყობის მოდელს გულისხმობს, რომელიც ქართველ ხალხს ფუნდამენტური რელიგიური და ეროვნული ფასეულობების შენარჩუნებაში დაეხმარება და მას პოლიტიკურად დამოუკიდებელ, სამართლიან, დაცულ, ჰარმონიულ, მონინავე, სულიერი და კულტურული ტენდენციებით მდიდარ სოციალურ ყოფას მოუტანს. ილიამ და თერგდალეულებმა არჩევანი ლიბერალურ დემოკრატიაზე გააკეთეს. ეს არჩევანი კი „ბუნებრივი“ და სწორი იმის გამო იყო, რომ როგორც უკვე აღვნიშნეთ, უპირველესად ის საქართველოს პოლიტიკური დამოუკიდებლობისკენ მშვიდობიანი ინსტიტუციური რეფორმების გზას უჩვენებდა; მეორე – საქართველოს ამსგავსებდა მონინავე ქრისტიან ევროპელ ხალხებს, რაც მათსავით სწორი პოლიტიკური და სოციალური განვითარების პერსპექტივას გვიქადდა; და მესამე – ლიბერალური დემოკრატია უაღრესად ქრისტიანული პოლიტიკურ-სოციალური ფენომენია და მხოლოდ ქრისტიანულ წიაღში შეიძლება ჩამოყალიბებულიყო; ეს კი იმასაც ნიშნავს, რომ ქვეყნის ასეთი მოწყობა არათუ შესაძლებელს გახდოდა, არამედ ხელს შეუწყობდა ქრისტიანული ფასეულობების დაცვასა და შენარჩუნებას. საქმე ისაა, რომ ქრისტიანობა, სხვა რელიგიებისგან განსხვავებით, ფუნდამენტურ აქცენტს ადამიანური ბუნების დაცემულობაზე აკეთებს. აქედან გამომდინარე, ის თავის უმთავრეს მისიას პიროვნების გამოსხნაში ხედავს, რაც პირადი ცოდვილი მიდრეკილებებისა და ცოდვაში მყოფი ამასოფლის მიჯაჭვულობისგან მაღლისმიერ გათავისუფლებას გულისხმობს. რადგან მხოლოდ პიროვნების გამოსხნაა შესაძლებელი და მხოლოდ მას ხელენიფება თავისუფლება, ქრისტიანობა პიროვნებას სახელმწიფოზე, სოციუმზე მაღლა აყენებს და პიროვნულ თავისუფლებას უმაღლეს ფასეულობად მიიჩნევს. სწორედ ამან მოიტანა პოლიტიკური ლიბერალიზმის გაჩენის აუცილებლობა, რომელიც თავისუფლების ინსტიტუციურ გარანტიებს გვთავაზობს, აუცილებელ მინიმუმამდე დაჰყავს რა სახელმწიფოს მარეგულირებელი ფუნქცია (ანტიკური სამყარო, რომელიც არ იცნობს

ადამიანური ბუნების დაცემულობას, სინმინდეს, უპირველეს ყოვლისა, ღვთაებრივ წესრიგში ხედავს, რომლის განხორციელების უმთავრეს ინსტრუმენტად სახელმწიფოს აღიქვამს. ამიტომ ანიჭებს ეს ეპოქა ღვთაებრივ სტატუსს იმპერატორებს, ფარაონებს და მათი სახით, თავად სახელმწიფოს, რომელსაც გაცილებით მაღლა აყენებს, ვიდრე პიროვნებას). შემთხვევითი არაა, რომ პოლიტიკური ლიბერალიზმი სწორედ ქრისტიანულ ევროპაში დაიბადა. მართალია, ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგია რომის იმპერიაშიც იყო, მაგრამ იქ ლიბერალური ტენდენციების დაბადებას ხელი მსოფლმხედველობრივმა და ინსტიტუციურმა ინერციამ შეუშალა. ამ უკანასკნელს უნდა მიენეროს ის ფაქტი, რომ შუა საუკუნეების განმავლობაში ქრისტიანულმა მონარქიებმა მკვეთრად გამოხატული საკრალური განზომილება შეინარჩუნეს, რაც უმეტესად თანხმობაში არ მოდის არც უფლის სიტყვებთან: „ხოლო ან მეუფებაჲ ჩემი არა არს ამიერ სოფლით“ (იოან. 18,36) და არც ე.წ. იუსტინიანეს „სიმფონიის“ კონცეფციასა და ნეტარი ავგუსტინეს პოლიტიკური თეოლოგიის პრინციპებთან. ქრისტიანული პოლიტიკური მსოფლმხედველობის ლიბერალური ბუნება ცხადად XVII-XVIII საუკუნის დასავლური ევროპული პოლიტიკური აზრის წიაღში გამოვლინდა. აღმოსავლეთ ევროპასა და სხვა მართლმადიდებელ ქვეყნებში ამას ხელი თურქეთის ბატონობამ შეუშალა. იმ ეპოქაში, ფაქტობრივად, ერთადერთი თურქეთის ზენოლისგან თავისუფალი მართლმადიდებელი ქვეყანა რუსეთი იყო, მაგრამ იქაც ლიბერალური პოლიტიკური აზრის გაჩენას ხელი შეუშალა ე.წ. „მესამე რომის“ სახელით ცნობილმა პოლიტიკურ-მესიანისტურმა კონცეფციამ, რომელიც ბიზანტიის იმპერიული სულის გაგრძელების გაუმართლებელი სურვილის გამოხატულებაა. ზემოთქმულიდან გამომდინარე, გაუმართლებელი იქნებოდა გვეფიქრა (როგორც ამას ზოგიერთი აკეთებს), რომ ლიბერალური დემოკრატია მხოლოდ დასავლური ქრისტიანობისთვის დამახასიათებელი ფენომენია. ის „ევროპულია“ მხოლოდ იმიტომ, რომ პირველად დასავლეთ ევროპაში მიიღო ჩამოყალიბებული პოლიტიკური კონცეფციის სახე. ქართველმა ხალხმა სულიერი, კულტურული და პოლიტიკური იდენტობა ქრისტი-

ანობის წიაღში შეიძინა, ამიტომ მისთვის ლიბერალური დემოკრატია ისეთივე სასურველი და წარმატების სანინდარი იქნება, როგორც დასავლეთ ევროპელისთვის. ევროპულ ტანსაცმელში გამონყობილი და თავისი ქვეყნის თავდაუზოგავი მსახურებისთვისთვის საქართველოში დასაბრუნებლად მომავალი ილია ამიტომ ეუბნება ლელთ ლუნიას, რომ ევროპულმა ტანსაცმელმა ხელი არ უნდა შეუშალოს მასში გამონყობილი გულანთებული ქართველის ამოცნობაში.

ილიას ტრიადაში „მამულის“ შემდეგ „ენა“ მოდის. ცხადია, ეს შემთხვევითი არაა. მას, სახელმწიფოსთან ერთად, ქართველი ხალხის მთავარ მაკონსოლიდირებელ ძალად ერთიანი ლიტერატურული ენა, კულტურა და საერთო ისტორიული მახსოვრობა – „ერთობა ისტორიისა“ – მიაჩნდა. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ იმ დროს ქართველების დიდი ნაწილი, მაგალითად, სვანები და მეგრელები ყოველდღიურ ყოფაში ქართულს ძალიან იშვიათად, თითქმის არ იყენებდნენ. იმისთვის, რომ ქართული ენა ერის იდენტობის საფუძველი გამხდარიყო, საჭირო იყო მას ყველგან ნორმატიული სალიტერატურო ენის სტატუსი დაებრუნებინა, ლეგალურ, ადმინისტრაციულ ენად გადაქცეულიყო და რუსული ჩაენაცვლებინა. ამიტომ დააარსა ილიამ ტოკვილისეული „ექსპედიენტი“, ანუ არასამთავრობო ორგანიზაცია – „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება“, რომელსაც ქართული კულტურისა და ისტორიის კარგად მცოდნე ოლივერ რაისნერმა „ქართველი ერის სკოლა“ უწოდა, რითაც ნათლად წარმოაჩინა ამ საზოგადოების ეროვნული მასშტაბის მქონე პოლიტიკური, კულტურული და საგანმანათლებლო მნიშვნელობა. ილიას მიხედვით, ქართული ენა უნდა ყოფილიყო მთავარი იარაღი, რომლითაც ქართველები საერთო ეროვნულ კულტურას, საერთო ისტორიულ წარსულს ეზიარებოდნენ. იგი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ამ უკანასკნელს ანიჭებდა, რადგან ითვალისწინებდა ქართველების არაერთგვაროვან რელიგიურ აღმსარებლობას. როდესაც 1877 წელს რუსეთის იმპერიამ მანამდე ოსმალეთის დაქვემდებარებაში მყოფი აჭარის ანექსია მოახდინა, ილიას იმედი გაუჩნდა, რომ ეს მხარე ისევ ქართული ეროვნული სხეულის

სრულუფლებიანი ნევრი გახდებოდა. ამის გამო წამონია მან წინ „ისტორიის ერთობა“ და იმავე წელს გამოქვეყნებულ სტატიაში დაწერა, რომ არაფერი ისე „არ შეამსჭვალვს ხოლმე ადამიანებს ერთმანეთთან, როგორც ერთობა ისტორიისა“¹³.

ის, რომ ილიამ თავის ტრიადაში „სარწმუნოება“ მესამე ადგილზე მოათავსა, ცხადია, სულაც არ ნიშნავს ქრისტიანობის მნიშვნელობის დაკნინებას. მას ამით მხოლოდ იმის მინიშნება სურდა, რომ შუა საუკუნეებისგან განსხვავებით, მოდერნულ ეპოქაში რელიგიური აღმსარებლობა აღარ შეიძლებოდა ეროვნული კუთვნილების კრიტერიუმად ჩათვლილიყო. ილიას დროს ქართველების ყველაზე მტკივნეული პრობლემა დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრიობის არქონა იყო. ახალი ნაციონალური პროექტის განხორციელება ყველა ქართული მხარის „მამულში გაერთიანებით“ უნდა დაწყებულიყო, ამიტომაც მოათავსა მან „მამული“ დასაწყისში. ტრიადაში „სარწმუნოების“ შეტანით ილიამ ყოველგვარი ამბივალენტობის გარეშე მიანიშნა, რომ ქართველი ერის სრულფასოვანი არსებობა წარმოუდგენლად მიაჩნია იმ რელიგიური, მსოფლმხედველობრივი და მორალური ფასეულობების გარეშე, რომლებიც ქართველებმა ქრისტიანული რწმენის ზეგავლენის გაითავისეს. მისი აზრით, ქართველი კაცის მსოფლმხედველობა, მისი შემადგენელი ელემენტები და ორიენტირები სამყაროზე, მის გარშემო მიმდინარე პროცესებზე, ადამიანებსა და საგნებზე – არსებითად ქრისტიანული ხედვით უნდა იყოს განპირობებული. აქედანაც კარგად ჩანს, რომ ილიასთვის უცხო იყო მსოფლმხედველობრივი სეკულარიზმი. ზემოთ, ლიბერალიზმზე საუბრისას, უკვე აღვნიშნეთ, რომ ლიბერალიზმი ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის მხოლოდ ინსტიტუციურ სეკულარიზმს ითხოვს, რაც მისაღებია ქრისტიანული თვალსაზრისითაც. ინსტიტუციური სეკულარიზმი კი ნიშნავს, რომ ეკლესია და სახელმწიფო ერთმანეთის საქმეებში არ უნდა ჩაერიოს, არ შეიძლება სასულიერო ძალაუფლების საერო ძალაუფლების ერთ-ერთ განშტოებად ჩათვლა ან პირიქით, არცერთი მათგანი ეძიებდეს ლეგიტიმაციას

¹³ ჭავჭავაძე ი., ოსმალოს საქართველო, გაზ. „ივერია“, N9, 1877, 1-3.

მეორის საშუალებით, თუმცა ეს ყველაფერი სულაც არ გამო-
რიცხავს ეკლესიის მორალურ, სულიერ გავლენას სახელმწიფოსა
და ხალხზე. ამ უკანასკნელი შესაძლებლობის რეალურად განხორ-
ციელების სურვილზე კარგად მიანიშნებს ილია მართლის მიმო-
წერა და ახლო სულიერი მეგობრობა წმ. ეპისკოპოს გაბრიელ ქი-
ქოძესთან.

მოდერნული ქართული სახელმწიფოებრიობის სათავეებთან
მდგომი წმინდა ილია ჭავეჭავაძე მის თანამედროვეთა შორის ყვე-
ლაზე გამორჩეულია თავისი ყოველმხრივი და მასშტაბური მამუ-
ლიშვილური ღვაწლით. კომუნისტურმა წყვეტამ ჩვენი ეპოქა
ბევრი ისეთი სახელმწიფოებრივი პრობლემის წინ დააყენა, რომ-
ლებსაც თავად ილიაც დაეჯახა. ეს გარემოება პირდაპირ გვა-
იძულებს, რომ ახლაც ილიას არჩევანსა და შეხედულებებს გა-
დამწყვეტი მნიშვნელობა მივანიჭოთ.